

OZIQ-OVQAT SANOATIDA INVESTITSIYA JARAYONLARINING DINAMIKASI, TARKIBIY XUSUSIYATLARI VA MOLIALASHTIRISH MANBALARI

Tolipova Baxtigul Farxodovna

Xalqaro Nordik universiteti doktoranti (PhD)

ORCID: 0000-0003-1675-6825

E-mail: b.tolipova@nordicuniversity.org

Annotatsiya

Mazkur maqolada oziq-ovqat sanoatida investitsiya jarayonlarining dinamikasi, tarkibiy xususiyatlari va moliyalashtirish manbalari ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Xalqaro tashkilotlarning rasmiy ma'lumotlari asosida davlat va xususiy mablag'lar, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hamda aralash moliyalashtirish vositalarining o'zaro nisbati baholandi. Investitsiya oqimlarining tarkibi va rivojlanish tendensiyalari qiyosiy tahlil qilinib, ularning tarmoq rivojlanishiga ta'siri aniqlandi. Natijalar korxonalarining o'z mablag'lari asosiy moliyalashtirish manbai bo'lganini, institutsional moliya esa investitsiya xavfini kamaytirishga xizmat qilganini ko'rsatdi. Tadqiqot yakunida moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiyalash va qayta ishlash bosqichiga investitsiyalarni kengaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, investitsiya, moliyalashtirish manbalari, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar, aralash moliyalashtirish, kapital qo'yilmalar, investitsiya jarayoni, diversifikatsiya.

Аннотация

В статье были исследованы динамика, структурные особенности и источники финансирования инвестиционных процессов в пищевой промышленности. На основе официальных данных международных организаций были проанализированы соотношение государственных и частных средств, прямых иностранных инвестиций и инструментов смешанного финансирования. Были оценены структура инвестиционных потоков и их влияние на развитие отрасли. Полученные результаты показали, что собственные средства предприятий являлись основным источником финансирования, а институциональные финансовые организации способствовали снижению инвестиционных рисков. По итогам исследования были разработаны научно-практические рекомендации по диверсификации источников финансирования и расширению инвестиций в переработку сельскохозяйственного сырья.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инвестиции, источники финансирования, прямые иностранные инвестиции, смешанное финансирование, капитальные вложения, инвестиционный процесс, диверсификация.

Abstract

This article examined the dynamics, structural characteristics, and financing sources of investment processes in the food industry. Official data from international organizations were used to analyze the balance between public and private funds,

foreign direct investment, and blended finance instruments. The structure of investment flows and their contribution to sectoral development were comparatively evaluated. The findings demonstrated that enterprises' own funds remained the primary financing source, while institutional financial organizations played an important role in reducing investment risks. Based on the results, scientific and practical recommendations were developed to diversify financing sources and expand investment in agricultural raw material processing, thereby supporting sustainable growth and improving the investment capacity of the food industry.

Keywords: food industry, investment, financing sources, foreign direct investment, blended finance, capital investment, investment process, diversification.

KIRISH

Oziq-ovqat sanoati jahon iqtisodiyotida barqaror o'sishni ta'minlovchi, qishloq joylarda bandlikni shakllantiruvchi va aholini sifatli mahsulot bilan ta'minlovchi yetakchi tarmoq sifatida e'tirof etiladi. Tarmoqning kengayish sur'ati bevosita unga yo'naltirilgan kapital qo'yilmalar hajmiga va ushbu mablag'larning manbalar bo'yicha tarkibiga bog'liq. Amaliyotda korxona darajasida qabul qilinadigan investitsiya qarorlari qaysi moliyaviy manba qulay, u qaysi muddatda va qanday shartlarda jalb etilishi mumkinligi bilan belgilanadi.

Xalqaro moliya institutlarining so'nggi qarorlari tarmoqqa bo'lgan e'tiborning kuchayganini ko'rsatadi. Jahon banki guruhi 2024-yilda agrobiznes bo'yicha strategik yo'nalishini yangiladi va yillik moliyalashtirish hajmini 2030-yilga qadar 9 milliard dollarga, ya'ni ikki barobarga oshirishni belgiladi; ushbu qaror kelgusi o'n yilliklarda oziq-ovqatga talab 60 foizga oshishi kutilayotgani bilan asoslandi [1]. Tashkilotning amaldagi portfeli dehqonchilik va agrobiznesga 24 milliard dollar, Xalqaro moliya korporatsiyasi liniyasi bo'yicha esa qo'shimcha 6 milliard dollar yo'naltirilganini ko'rsatadi [2].

Investitsiya oqimlarining real ko'lami tarmoq oldidagi vazifalarning miqyosini aks ettiradi. Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tizimini izchil yangilash 2030-yilga qadar trillionlab dollar miqdoridagi mablag'ni talab qiladi; bu ehtiyojni qoplashda impakt-investitsiyalar, fintex yechimlari, aralash moliyalashtirish hamda xavfni kamaytiruvchi vositalar muhim o'rin tutadi [3]. Amaliy nuqtai nazardan korxona uchun manba tanlash bir qator savollarga javob berishni taqozo etadi: kapitalning narxi qancha, qaytarish muddati qanday, xavf qay tarzda taqsimlanadi va sarmoya qaysi bosqichga - xom ashyo yetishtirishga yoki uni qayta ishlashga yo'naltiriladi.

Maqolaning amaliy yo'nalishi investitsiya jarayonining uchta o'zaro bog'liq o'lchovini - dinamikasi, tarkibiy xususiyatlari va moliyalashtirish manbalarini yaxlit ko'rib chiqishdan iborat. Bunday yondashuv korxona va hudud darajasida moliyaviy qarorlarni asoslash, manbalarni diversifikatsiyalash hamda qayta ishlash bosqichiga sarmoyani jalb etish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Moliyalashtirish manbalarini tasniflash bo'yicha ilmiy adabiyotda izchil yondashuv shakllangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Oziq-ovqat va qishloq

xo'jaligi tashkiloti moliyaviy resurslarni to'rt asosiy manbaga - ichki davlat, tashqi davlat, ichki xususiy va tashqi xususiy mablag'larga ajratadi; bunda dehqon va qayta ishlovchi korxonalarning o'z kapitaliga qo'ygan mablag'lari ichki xususiy moliyaning katta ulushini, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy hamda portfel investitsiyalari esa tashqi xususiy moliyani tashkil etadi [4]. Ushbu tasnif tarmoqdagi sarmoya oqimlarini manbalar bo'yicha tartibli o'rganish uchun mustahkam nazariy asos beradi.

Aralash moliyalashtirish mavzusidagi adabiyot tez kengaymoqda. 2000-2025-yillar oralig'ida nashr etilgan 78 ta ko'rib chiqilgan ilmiy manbaning bibliometrik umumlashtirmasi agro-ozuq-ovqat sohasida to'rtta yetakchi tematik yo'nalishni - aralash moliyalashtirishni xavfni kamaytirish vositasi sifatida qo'llash, inklyuziv moliyalashtirish modellari, kichik korxonalarning raqobatbardoshligi hamda barqarorlik va ozuq-ovqat xavfsizligini ajratib ko'rsatdi [5]. Bu yo'nalishlar moliyaviy vositalar bilan tarmoq samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishning kontseptual doirasini belgilaydi.

Moliyaga kirish imkoniyati va innovatsion faollik o'rtasidagi bog'liqlik empirik tadqiqotlarda tasdiqlangan. Kanada ozuq-ovqat qayta ishlash korxonalari misolida olib borilgan o'rganish moliyaga kirish imkoniyati korxonalarning innovatsion faolligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanini ko'rsatdi [6]. Bu natija moliyaviy resurslarning yetarliligi tarmoqda texnologik yangilanishni tezlashtirishini ifodalovchi muhim dalil hisoblanadi.

Qiymat zanjiri nuqtai nazaridan investitsiya qarorlari yetakchi korxonalarning xulq-atvori bilan ham bog'liq. UNIDO yondashuviga ko'ra, agro-sanoat qiymat zanjirlari ishlab chiqaruvchi yetakchiligidagi va xaridor yetakchiligidagi turlarga ajraladi; zamonaviy zanjirlarda yetakchi korxonalar bilim almashinuvi, sifat kafolati va uzluksiz yetkazib berishga sarmoya kiritishga moyil bo'ladi [7]. Bunday qarash sarmoyaning tarmoq ichidagi taqsimlanishini institutsional munosabatlar orqali izohlash imkonini beradi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy-amaliy xususiyatga ega bo'lib, ozuq-ovqat sanoatiga yo'naltirilgan investitsiya jarayonlarini xalqaro tashkilotlarning ochiq ma'lumotlari asosida tahliliy umumlashtirishga tayanadi. Ishonchli va tasdiqlangan manbalar tanlovi to'qib chiqarilgan raqam yoki manbadan voz kechish tamoyiliga muvofiq amalga oshirildi; bunday yondashuv olingan natijalarning tekshiriladigan bo'lishini ta'minladi.

Tahlilning tayanch ma'lumot bazasini Ozuq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkilotining ozuq-ovqat xavfsizligi va ovqatlanish holati bo'yicha hisoboti tashkil etdi; ushbu manba moliyalashtirish oqimlarini manbalar va vositalar kesimida miqdoriy baholash imkonini berdi [8]. Manbalarni tizimlashtirishda to'rt manbali tasnif kontseptual asos sifatida qabul qilindi [4], aralash moliyalashtirish bo'yicha bibliometrik umumlashtirma esa qiyosiy tahlil yo'nalishlarini belgilashda qo'llanildi [5].

Metodologik jihatdan ish quyidagi izchil bosqichlardan iborat bo'ldi: birinchidan, investitsiya manbalari nazariy tasnif asosida guruhlandi; ikkinchidan, har bir manba bo'yicha tasdiqlangan miqdoriy ko'rsatkichlar ajratib olindi; uchinchidan,

ko'rsatkichlar tarkibiy nisbat va dinamika jihatidan qiyoslandi. Bunday ketma-ketlik xulosalarning aniq dalillarga asoslanishini ta'minladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Oziq-ovqat sanoatiga yo'naltirilgan investitsiyalarning manbalar bo'yicha tarkibi o'ziga xos muvozanat bilan ajralib turadi. Tarmoqda korxonalarning o'z mablag'lari - ya'ni o'z-o'zini moliyalashtirish - yetakchi manba bo'lib qolmoqda; past va o'rta daromadli mamlakatlar bo'yicha qishloq xo'jaligidagi sof kapital xarajatlari 2017-2021-yillarda o'rtacha 412 milliard dollarni tashkil etdi [8]. Bu ko'rsatkich ichki xususiy moliyaning tarmoq investitsiyalaridagi salmoqli o'rnini tasdiqlaydi.

Tashqi xususiy moliya tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar alohida ahamiyatga ega. Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi yo'nalishi bo'yicha bunday investitsiyalar 2017-2022-yillarda o'rtacha 19 milliard dollar darajasida bo'ldi; 2020-yilda pandemiya ta'sirida 44 foizga qisqargach, 2022-yilda yana avvalgi darajaga qaytdi [8]. Ushbu dinamika tashqi sarmoyaning tashqi shoklarga sezgirlikni va ayni paytda yuqori tiklanish salohiyatini ko'rsatadi.

Tashqi davlat moliyasi tarmoqqa institutsional barqarorlik olib keladi. Jahon banki guruhining dehqonchilik va agrobiznesga yo'naltirilgan amaldagi portfeli 24 milliard dollarni, Xalqaro moliya korporatsiyasi majburiyatlari esa 6 milliard dollarni tashkil etadi; bu hajm 2030-yilga qadar yillik 9 milliard dollargacha oshiriladi [2]. Institutsional moliyaning o'sishi xususiy sarmoya uchun ishonchli signal vazifasini bajaradi.

Institutsional moliyaning tarkibiy xususiyati uning yirik loyihalarga moyilligida namoyon bo'ladi. 2022-2025-yillardagi agrobiznes loyihalari bo'yicha o'rganishga ko'ra, Xalqaro moliya korporatsiyasi bitimlarining o'rtacha hajmi 57,6 million dollarni tashkil etdi va portfel asosan yirik korporativ mijozlarga yo'naltirildi [9]. Bunday holat kichik va o'rta korxonalar uchun moliyaga kirishni kengaytiruvchi qo'shimcha vositalarga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Qiymat qo'shish bosqichi investitsiyalarning eng istiqbolli yo'nalishi sifatida ajralib turadi. Rivojlanayotgan mamlakatlardan eksport qilinadigan agro-sanoat mahsulotlarining atigi 30 foizi qayta ishlangan mahsulotlar hissasiga to'g'ri keladi, holbuki rivojlangan davlatlarda bu ko'rsatkich 98 foizga yetadi [10]. Bunday farq qayta ishlash quvvatlariga sarmoya kiritish orqali qiymat qo'shish va eksport daromadini oshirish uchun keng imkoniyat mavjudligini bildiradi. UNIDO va FAO hamkorligidagi tezlashtiruvchi tashabbus doirasida agro-sanoatga 30 million dollarlik barqaror rivojlanish maqsadlariga muvofiq sarmoya yo'naltirilgani bunday investitsiyalarning amaliy yo'nalishini ko'rsatadi [10].

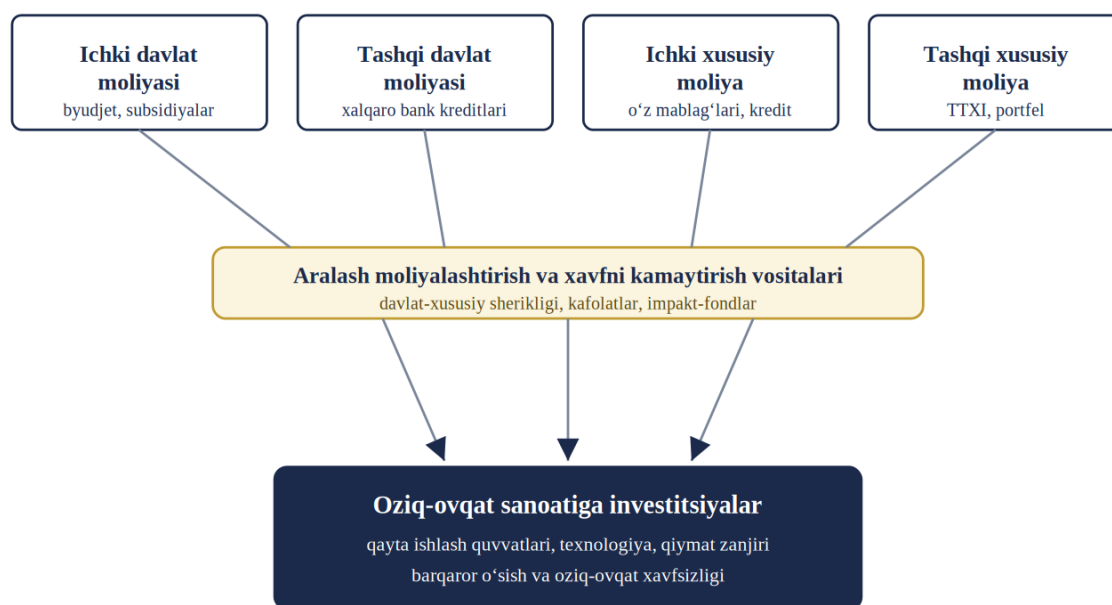
Tarmoqning o'zgarishi sanoatlashtirish uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Qishloq xo'jaligining bozorga yo'naltirilgan ishlab chiqarishga o'tishi xilma-xil va qayta ishlangan oziq-ovqatga talabni oshiradi hamda qayta ishlash va unga bog'liq tarmoqlarda faollikni kuchaytiradi [11]. Bu jarayon investitsiya talabini barqaror ravishda oshiruvchi ichki mexanizm vazifasini bajaradi.

Olib borilgan tahlil moliyalashtirish manbalarining tarkibiy nisbatini umumlashtirish imkonini beradi. Quyidagi jadval har bir manbani uning tavsifi, asosiy vositalari va tasdiqlangan miqdoriy ko'rsatkichi bilan tizimlashtiradi.

1-jadval

Oziq-ovqat sanoatini moliyalashtirish manbalari va ularning ko'rsatkichlari¹

Manba	Asosiy vositalar	Tasdiqlangan ko'rsatkich
Ichki davlat moliyasi	byudjet mablag'lari, subsidiyalar, davlat dasturlari	moliyaning to'rt manbali tasnifida mustaqil yo'nalish sifatida ajratiladi [4]
Tashqi davlat moliyasi	xalqaro moliya institutlari krediti, ko'p tomonlama mablag'lar	Jahon banki portfeli 24 mlrd USD, IFC majburiyatlari 6 mlrd USD [2]
Ichki xususiy moliya	o'z mablag'lari, tijorat krediti, o'z-o'zini moliyalashtirish	sof kapital xarajatlari 2017-2021 o'rtacha 412 mlrd USD [8]
Tashqi xususiy moliya	to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya, portfel investitsiyalari	TTXI 2017-2022 o'rtacha 19 mlrd USD [8]

1-rasm. Oziq-ovqat sanoatini moliyalashtirish manbalarining tarkibi²

Umumiy natija tarmoqdagi moliyaviy muvozanatni ifodalaydi: ichki xususiy mablag'lar asosiy hajmni ta'minlaydi, tashqi davlat moliyasi xavfni kamaytiradi, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar esa texnologik yangilanishni qo'llab-quvvatlaydi. Manbalarining bunday o'zaro to'ldiruvchi tabiati tarmoqning barqaror o'sishi uchun mustahkam zamin yaratadi.

¹ Manba: muallif tomonidan [2], [4] va [8] asosida tizimlashtirildi.

² Manba: muallif tomonidan [4] va [8] asosida ishlab chiqildi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oziq-ovqat sanoatiga yo'naltirilgan investitsiya jarayoni manbalarning o'zaro to'ldiruvchi tarkibi bilan ajralib turadi. O'tkazilgan tahlil ichki xususiy mablag'lar tarmoq investitsiyalarining asosiy hajmini ta'minlashini, tashqi davlat moliyasi institutsional barqarorlik va xavfni kamaytirish funksiyasini bajarishini, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar esa texnologik yangilanish va qiymat zanjirini mustahkamlash uchun zarur ekanini ko'rsatdi. Eng yuqori salohiyat qishloq xo'jaligi xom ashyosini qayta ishlash bosqichiga sarmoya kiritishda namoyon bo'ladi.

Tahlil asosida quyidagi amaliy takliflar shakllantirildi.

1. Moliyaviy manbalarni diversifikatsiyalash. Korxonalar o'z mablag'lariga bog'liqlikni kamaytirish maqsadida tijorat krediti, institutsional moliya va xorijiy sarmoyani muvozanatli birlashtirishi maqsadga muvofiq; ushbu yo'nalish manbalar tasnifining yaxlitligiga tayanadi [4].

2. Aralash moliyalashtirishni kengaytirish. Davlat-xususiy sherikligi, kafolatlar va impakt-fondlar kichik hamda o'rta korxonalar uchun moliyaga kirishni osonlashtiruvchi samarali vosita hisoblanadi [3].

3. Qayta ishlash quvvatlariga ustuvor sarmoya. Qiymat qo'shish bosqichiga investitsiya yo'naltirish eksport daromadini oshiradi va tarmoqning qo'shilgan qiymatini mustahkamlaydi [10].

4. Agro-sanoat infratuzilmasini rivojlantirish. UNIDO Vision 2050 hujjati inklyuziv, barqaror va innovatsiyaga asoslangan rivojlanish yo'llarini, jumladan agro-sanoat parklari va mahalliy qiymat qo'shishni qo'llab-quvvatlovchi yondashuvni belgilaydi [12].

5. Hamkorlik tarmog'ini mustahkamlash. Barqaror rivojlanish maqsadlari bo'yicha moliyaviy tafovutni qisqartirish innovatsion moliyalashtirish va inklyuziv sheriklikni talab etadi [13].

Oziq-ovqat sanoatining barqaror o'sishi moliyaviy manbalarni diversifikatsiyalash, institutsional va xususiy mablag'larni muvozanatlash hamda qayta ishlash bosqichini ustuvor qo'llab-quvvatlashga bog'liq. Bunday yondashuv tarmoqning investitsion jozibadorligini oshiradi va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. World Bank Group. World Bank Group Announces Strategic Pivot in Agribusiness, Doubles Financial Commitment. 2024.

<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2024/10/23/world-bank-group-announces-strategic-pivot-in-agribusiness-doubles-financial-commitment>

2. World Bank Group. Farming and Agribusiness. <https://www.worldbank.org/ext/en/topic/farming-and-agribusiness>

3. FAO Investment Centre. Innovative Finance. <https://www.fao.org/investment-centre/solutions/innovative-finance/en>

4. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2024: A new definition of financing for food security and nutrition.

<https://www.fao.org/3/cd1254en/online/state-food-security-and-nutrition-2024/definition-financing-food-security.html>

5. Advancing agro-food processing productivity through blended finance: Evidence from a bibliometric review. ScienceDirect, 2026. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S246822762600270X>

6. Hailu G. Access to Finance and Innovation in the Canadian Food Processing Industry. Agribusiness (Wiley), 2025. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/agr.22049>

7. UNIDO. Agro-Value Chain Analysis and Development: The UNIDO Approach. https://www.unido.org/sites/default/files/2010-02/Agro_value_chain_analysis_and_development_0.pdf

8. FAO. The State of Food Security and Nutrition in the World 2024: Tracking current levels of financing for food security and nutrition. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/39dbc6d1-58eb-4aac-bd8a-47a8a2c07c67/content/state-food-security-and-nutrition-2024/tracking-financing-food-security.html>

9. Center for Global Development. The World Bank's Big Agriculture Promise: What Is the Role of the IFC? 2025. <https://www.cgdev.org/blog/world-banks-big-agriculture-promise-what-role-ifc>

10. UNIDO. Agribusiness - Our Activities. <https://www.unido.org/agr/our-activities>

11. UNIDO. IID Policy Brief 27: Agrifood Systems Transformation and the Future of Industrialization in Developing Countries. 2026. <https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2026-02/IID%20Policy%20Brief%2027%20-%20Agrifood%20systems%20transformation.pdf>

12. UNIDO. UNIDO Unveils Its Vision 2050 and Launches Flagship Industrial Development Report at Global Industry Summit. 2025. <https://www.unido.org/news/unido-unveils-its-vision-2050-and-launches-flagship-industrial-development-report-global-industry-summit>

13. FAO. Financing Agrifood Systems Transformation - Aligning Investments for People, Planet and Prosperity. 2025. <https://www.fao.org/partnerships/fao-un-system/spotlight/financing-agrifood-systems-transformation--aligning-investments-for-people--planet-and-prosperity/en>